

Kołodziejczyk, Arkadiusz

Nowe Podlasiana. Przegląd wydawnictw historycznych za lata 1997-1998

Rocznik Mazowiecki 11, 237-244

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Nowe Podlasiana. Przegląd wydawnictw historycznych za lata 1997-1998

W poprzednich¹ przeglądach historiografii południowego Podlasia (obszar dwóch byłych województw — białkopodlaskiego i siedleckiego) z satysfakcją podkreślałem ożywienie historycznego ruchu regionalnego. Dziś, z perspektywy 10 lat od zapoczątkowania przemian politycznych i społecznych w Polsce, uważam, iż ruch regionalny przeżywa renesans. Z roku na rok rośnie liczba publikacji monograficznych i przyczynkarskich, publikowane są wspomnienia, kontynuuje się edycję pism regionalnych o charakterze historycznym. Nieco gorzej wyglądają sprawy warsztatowe i umiejętność krytyki źródeł, zwłaszcza u historyków młodych i historyków-amatorów, poważne potknięcia zdarzają się jednak rzadko i nie mogą wpłynąć na ogólną bardzo pozytywną ocenę ruchu regionalnego.

Powyższe uwagi dotyczą całego kraju, a nie tylko południowego Podlasia. Na ożywienie badań regionalnych wpłynęło pozytywnie zniesienie cenzury, ale także pojawienie się wielu nowych uczelni niepaństwowych (np. Wyższa Szkoła Humanistyczna w Pułtusku, Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna w Łowiczu), które zastąpiły mecenat państwowy, publikując szereg rozpraw, opracowań i wydawnictw źródłowych z dziedziny regionalistyki. Bardzo zaktywizowały swoją działalność także towarzystwa naukowe i regionalne — na Podlasiu w pierwszej kolejności Siedleckie Towarzystwo Naukowe, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Łukowskiej, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Międzyrzeczu Podlaskim, Towarzystwo Przyjaciół Mińska Mazowieckiego, Ludowe Towarzystwo Naukowo-Kulturalne — Oddział w Siedlcach i szereg innych. Poważną rolę wydawniczą pełnią były biblioteki wojewódzkie — w Białej Podlaskiej i Siedlcach, biblioteka miejska w Węgrowie, Archiwum Państwowe w Siedlcach, gminy i magistraty.

Ożywieniu uległy owocujące licznymi pracami badania nad dziejami poszczególnych parafii Kościoła rzymskokatolickiego, pojawiło się kilka dalszych rozpraw na temat unitów podlaskich, rośnie liczba publikacji dotyczących ruchu oporu w latach 1939-1944, dziejów oświaty i szkół, ochotniczych straży pożarnych. Należy żywić nadzieję, a nawet przekonanie, że nowy podział administracyjny nie wpłynie hamująco na rozwój badań regionalnych i liczbę oraz poziom publikacji zwartych i periodyków, a poziom ich będzie systematycznie wzrastał.

Podobnie jak w poprzednim przeglądzie w pierwszej kolejności należy wymienić osiągnięcia wydawnicze i działalność naukowo-badawczą Instytutu Historii Akademii Podlaskiej w Siedlcach (byłej Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej). Instytut kontynuuje własną serię prac (ukazało się już 30 tomów, a dalsze są w fazie druku bądź opracowywania) wspólnie z Siedleckim Towarzystwem Naukowym, wydawcą „Szkiców Podlaskich”, zawierających głównie artykuły i materiały dotyczące Podlasia.

W 1997-1998 r. w serii prac monograficznych i materiałów konferencji naukowych zorganizowanych przez Instytut Historii ukazały się następujące tomy związane z tematyką podlaską: Arkadiusza Kołodziejczyka, *Szkice z dziejów prasy podlaskiej*², Edwarda Kospath-Pawłowskiego i Henryka Mierzwińskiego, *Groby wojenne na Podlasiu*³ z wykazami cmentarzy i nazwisk

¹ A. Kołodziejczyk, *Nowe Podlasiana*, „Nowe Książki”, 1994, nr 4, ss. 28-29; idem, *Nowe Podlasiana. Przegląd wydawnictw historycznych za lata 1992-1993*, „Szkice Podlaskie”, z. 4, 1994, ss. 106-111; idem, *Nowe Podlasiana. Przegląd wydawnictw historycznych za lata 1994-1997*, „Rocznik Mazowiecki”, t. X, 1998, s. 203-214.

² A. Kołodziejczyk, *Szkice z dziejów prasy podlaskiej*, Siedlce 1997, s. 130. Zawiera m.in. artykuły dotyczące prasy łukowskiej, węgrowskiej, walki politycznej na łamach prasy podlaskiej w latach II Rzeczypospolitej, wydawnictw podziemnych na Południowym Podlasiu pod okupacją sowiecką 1944-1945, prasy Południowego Podlasia w latach 1944-1974, prasy siedleckiej do 1980 r. materiały bibliograficzne do dziejów prasy podlaskiej.

³ E. Kospath-Pawłowski, H. Mierzwiński, *Groby wojenne na Podlasiu*, Siedlce 1997, s. 112 oraz dodruk Siedlce 1998.

poległych, począwszy od 1792 r., materiały konferencji naukowej *Podlasie w powstaniu listopadowym 1830-1831* (red. Janusz Wojtasik)⁴, monografia 34 białskiego pułku piechoty w wojnie 1920 r. autorstwa H. Mierzwińskiego⁵, materiały konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut 12 III 1997 r. pt. *Związek Walki Zbrojnej — Armia Krajowa na Podlasiu* (red. K. Pindel i A. Kołodziejczyk)⁶, *Rok 1863 na Podlasiu* (red. H. Mierzwiński)⁷, *Prasa podlaska w XIX-XX wieku* (materiały konferencji pod red. A. Kołodziejczyka i D. Grzegorzczuka)⁸.

W druku znajduje się szereg dalszych pozycji poświęconych m.in. strażom pożarnym na Podlasiu, grobom wojennym w pow. węgrowskim, 80. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości⁹. Jako wydawca figuruje Instytut Historii, współwydawcami niektórych tomów są Siedleckie Towarzystwo Naukowe lub Ludowe Towarzystwo Naukowo-Kulturalne — Oddział w Siedlcach. Instytut opublikował także kilka dalszych prac poświęconych najnowszej historii Polski¹⁰, był współorganizatorem kilku konferencji naukowych, których pokłosiem stały się publikacje¹¹. Redagowanie serii prac historycznych przez naukowców (P. Matusak,

⁴ *Podlasie w powstaniu listopadowym 1830-1831*. W 165-rocznicę polskiego zwrotu zaczepnego wzdłuż szosy siedleckiej, red. nauk. J. Wojtasik, Siedlce 1997, ss. 140. Zawiera m.in. artykuły o treści „podlaskiej”: A. Kołodziejczyk, *Bitwa pod Litewem w kwietniu 1831*; J. Kuligowski, *Działania wojenne pod Mińskiem Mazowieckim w powstaniu listopadowym*; H. Mierzwiński, *Stosunek duchowieństwa Diecezji Janowskiej czyli Podlaskiej do powstania listopadowego*; J. M. Cygan, B. Szymański *OMCap. a powstanie listopadowe*; W. Więch-Tchórzewska, *Miejsca pamięci powstania listopadowego na południowym Podlasiu*. Szkoda, iż do wydawnictwa wkradło się kilka błędów redakcyjnych.

⁵ H. Mierzwiński, *Podludniowe Podlasie w 1920 roku. 34 pułk piechoty w wojnie polsko-sowieckiej*, Siedlce 1998, ss. 220. Jest to pierwsze tak szerokie ujęcie monograficzne problematyki 1920 r. na Podlasiu. Razi jednak niska jakość reprodukowanych fotografii.

⁶ *Związek Walki Zbrojnej — Armia Krajowa na Podlasiu*, pod red. K. Pindla i A. Kołodziejczyka, Siedlce 1998, ss. 158. Zawiera m.in. K. Pindel, *Podlasie jako teren prowadzenia działań wojennych w zamierzeniach planistycznych okresu międzywojennego i w wojnie 1939 roku*; H. Piskunowicz, *ZWZ-AK na Podlasiu*; T. Sawicki, *Podlasie w niemieckich planach wojennych (wiosna — lato 1944 r.)*; S. Chojnecki, *Taktyka działań 8 Dywizji Piechoty AK w Podokręgu Wschodnim latem 1944 r.*; H. Królikowski, *Zrzuty powietrzne dla ZWZ-AK na Podlasiu*; A. Charczuk, *Akcje likwidacyjne w Obwodzie Siedleckim ZWZ-AK*; W. Charczuk, *Rozmowy scaleniowe AK i NSZ na Podlasiu*; A. Kołodziejczyk, *ZWZ-AAK na Potudniowym Podlasiu w historiografii*.

⁷ *Rok 1863 na Podlasiu*, pod red. H. Mierzwińskiego, Siedlce 1998, ss. 226. Zawiera m.in.: J. Skowronek, *Rok 1863 na Podlasiu — refleksje podlaskie i uniwersalne*; T. Kabot, *Powstanie styczniowe na ziemi brzeskiej (luty-lipiec 1863)*; G. Welik, *Ziemiaństwo i szlachta Podlasia wobec powstania styczniowego*; H. Mierzwiński, *Żydzi podlascy a powstanie styczniowe*; J. M. Cygan, *Biskup Benjamin Szymański wobec powstania styczniowego*; J. Kraiński, *Ludomir Benedyktowicz jako powstaniec i jego tragedia (1844-1926)*; A. Borys, *Prasa podlaska lat 1923-1933 o powstaniu styczniowym*; W. Więch-Tchórzewska, *Obchody rocznic powstania styczniowego na Podlasiu*.

⁸ *Prasa podlaska w XIX-XX wieku*, pod red. A. Kołodziejczyka i D. Grzegorzczuka, Siedlce 1999. Zawiera: A. Kołodziejczyk, *Dwa wieki prasy podlaskiej*; T. Swat, *Podziemna prasa na Podlasiu w okresie powstania styczniowego*; T. Boruta, *Prasa podlaska w latach pierwszej okupacji niemieckiej (1915-1918)*; R. Dmowski, *Materiały do bibliografii prasy kościelnej diecezji podlaskiej*; D. Grzegorzczuk, *Prasa siedlecka w okresie II Rzeczypospolitej*; S. Batok, *Prasa oświatowa na Podlasiu w latach II Rzeczypospolitej*; R. Polak, *Problematyka społeczno-polityczna na łamach „Podlasiaka” (1922-1932)*; M. Ciborowski, *„Podlaska Różga” jako przykład prasy antysemickiej*; P. Matusak, *Prasa konspiracyjna na Podlasiu w latach okupacji niemieckiej*; J. Kuligowski, *Prasa Mińska Mazowieckiego (do 1989 r.)*; J. Giera, *Poczta jako kolporter i propagator prasy na wsł podlaskiej w latach 1944-1956*; M. Biarda, *Pierwsze pięciolecie „Tygodnika Siedleckiego” 1982-1987*; W. Bobryk, *Podlaska prasa bezdebitowa 1980-1989*; G. Welik, *Prasa województwa siedleckiego w okresie transformacji ustrojowej*.

⁹ M. Jakubik, A. Kołodziejczyk, *Żołnierska danina życia*, Siedlce 1999, ss. 108; *Strażacy Podlasia w walce o niepodległość w 1918 roku. 80 lat OSP w Kotuniu*, pod red. A. Kołodziejczyka i Z. Todorskiego, Siedlce 1999. Na tom składają się artykuły: Z. Todorski, *Polska organizacja Wojskowa i Straż Ogniowa Ochotnicza w Kotuniu latach 1915-1918*; A. Prokop, *Straż Ogniowa Ochotnicza w Łukowie w latach 1914-1918*; R. Dmowski, *Straż Ogniowa Ochotnicza w Siedlcach (1915-1920)*; A. Kołodziejczyk, *Strażacy Podlasia w walce o niepodległość w 1918 r.*; M. Pawlak, *Zarys dziejów OSP w Kotuniu i ich dokumentowanie w latach 1918-1998 oraz materiał źródłowy — Działalność historyczno-muzealna OSP w Kotuniu*.

¹⁰ *Opór chłopów przeciw kolektywizacji wsi polskiej 1948-1956*, pod red. F. Gryciuka, Siedlce 1997, ss. 154; *Stosunki między władzą państwową a Kościołem katolickim w Polsce powojennej (1944-1989)*, pod red. W. Ważniewskiego, Siedlce 1997, ss. 134; *Spór o ocenę historii Polski powojennej (1944-1989)*, pod red. W. Ważniewskiego, Siedlce 1998, ss. 194.

¹¹ Przykładowo: Konferencja zorganizowana 13 XII 1996 r. w Warszawie przez Zakład Historii Ruchu Ludowego, IH AP i LTN-K nt. *Stanisław Mikolajczyk — przywódca ruchu ludowego, mąż stanu, polityk (1901-1966)* — publikacja Warszawa 1998; Siedlce: *Bataliony Chłopskie w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego* — publikacja Warszawa 1998.

W. Ważniewski, H. Mierziński, J. Wojtasik, E. Kospath-Pawłowski i inni) zapewnia im odpowiedni poziom merytoryczny. Na uwagę zasługuje znacząca już obecność na ich łamach młodych pracowników nauki, a nawet studentów. Rokuje to nadzieje na stworzenie w najbliższej przyszłości znaczącego ośrodka nauki historycznej w Siedlcach.

Spśród wydawnictw o charakterze bibliograficznym należy zasygnalizować ciekawą publikację dotyczącą regionalistów w zbiorach bibliotek publicznych woj. siedleckiego, opracowaną przez Joannę Zielińską. Kwerendą zostały objęte biblioteki: wojewódzka w Siedlcach oraz miejskie — w Garwolinie, Łukowie, Mińsku Mazowieckim, Sokołowie i Węgrowie¹². Ukazał się także długo oczekiwany zeszyt *Katalogu zabytków sztuki w Polsce*, obejmujący pow. siemiatycki, czyli ziemię drohiczką i mielnicką historycznego woj. podlaskiego, którego stolicą był Drohiczyń¹³. Są to tereny zabużańskie, sąsiadujące bezpośrednio z byłymi województwami białkopodlaskim i siedleckim. Oprócz tekstu tomik zawiera 441 fotografii zabytków ruchomych i nieruchomych. W wydawanej przez Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu serii poświęconej zabytkowym cmentarzom w Polsce, opublikowany został zeszyt dotyczący woj. siedleckiego. Opracowany na podstawie „kart cmentarzy” prowadzonych przez Ośrodek, zawiera podstawowe dane na temat cmentarzy w 63 miejscowościach, uznanych za zabytkowe¹⁴.

Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu wydał także monografię A. Kołodziejczyka poświęconą cmentarzom muzułmańskim w Polsce¹⁵. Znalazły się w niej szczególnie dane dotyczące zabytkowych cmentarzy tatarskich w Zastawku k. Lebedziewa i w Studziance, założonych po 1679 r., nie istniejących już cmentarzy w Kałuszynie (wojskowy, założony przez Rosjan w XIX w.), Małaszewiczach (tatarski z XVII-XIX w.) oraz kwater muzułmańskich z okresu I wojny światowej na cmentarzu wojskowym w Łukowie-Łapiguzie. Monografia została opatrzona licznymi planami, rysunkami i fotografiami.

Historia wojskowości na Podlasiu wzbogaciła się o monografię bitwy pod Liwem, stoczonej przez korpus gen. Jana Nepomucena Umińskiego 9-10 i 14-15 IV 1831 r., autorstwa A. Kołodziejczyka¹⁶. Warto zaznaczyć, że w publikowanej przez wydawnictwo „Ajaks” w Pruszkowie serii *Boje Polskie*, dominuje jak dotąd tematyka podlaska (biografia ks. Stanisława Brzóska, monografie bitew: Stoczek, Iganie — 1831, Węgrów — 1863, dalsze tomy w przygotowaniu: Wawer-Dęba Wielkie — 1831, Żyrzyn — 1863). Na uwagę zasługuje też opracowanie Józefa Geresza, dotyczące wydarzeń w listopadzie 1918 r. na Podlasiu, w tym napaści Niemców na Międzyrzec 16 listopada. Publikacja została opatrzona 130 przypisami, co świadczy o rozległości kwerendy autora¹⁷.

Tradycyjnie dominuje problematyka II wojny światowej i okupacji niemieckiej. Na czoło wysuwa się tu monografia obwodu „Gołęb” — Garwolin Armii Krajowej, autorstwa znanego regionalisty Zbigniewa Gnata-Wieteski¹⁸. Książka została oparta na archiwaliach (AAN, AFW, CAW i szereg innych) oraz własnym archiwum Z. Gnata-Wieteski kompletowanym od 1973 r., m.in. bogatym zbiorze relacji oraz opracowaniach monograficznych. Autor poszerzył opracowanie o lata 1944-1947, kiedy to próbowano organizować opór przeciwko siłom narzuconej władzy (Ruch Oporu Armii Krajowej, Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość”). Tekst uzupełniają

¹² *Regionalia w zbiorach bibliotek publicznych województwa siedleckiego*, oprac. J. Zielińska, Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Siedlcach, Siedlce 1998.

¹³ *Katalog zabytków sztuki. Województwo biłostockie*, pod red. M. Kalamajskiej-Saeed, t. XII, z. 1, *Siemiatycze, Drohiczyń i okolice*, oprac. M. Kalamajska-Saeed, Warszawa 1996.

¹⁴ *Wykaz zabytkowych cmentarzy w Polsce. Województwo siedleckie. Studia i materiały Ośrodka Ochrony Zabytkowego Krajobrazu. Seria Cmentarze*, nr 4/35 (7), oprac. J. Szczepańska, Warszawa 1998. Jest to pierwszy — pilotażowy zeszyt z serii wykazów zabytkowych cmentarzy w poszczególnych województwach.

¹⁵ A. Kołodziejczyk, *Cmentarze muzułmańskie w Polsce*, Warszawa 1998 (Cmentarze, 7/10).

¹⁶ Idem, *Liwo 1831, Pruszków 1998* (seria *Boje Polskie*, 13).

¹⁷ J. Geresz, *Z dziejów rozbrojenia okupantów na południowym Podlasiu w listopadzie 1918 roku*, Międzyrzec Podlaski 1998.

¹⁸ Z. Gnat-Wieteska, *Armia Krajowa. Obwód „Gołęb” — Garwolin, Pruszków 1997*.

liczne fotografie. Ukazało się również wznowienie monografii obwodu „Sęp-Proso” Sokołów Podlaski, pióra Wacława Piekarskiego, w stosunku do wydania pierwszego rozszerzone i uzupełnione, oraz opracowanie dotyczące konspiracji akowskiej i poakowskiej na terenie inspektoratu radzyńskiego w latach 1944-1956¹⁹.

Najbardziej masowy spośród konspiracyjnych ruchów politycznych, dysponujący najliczniejszą po AK organizacją wojskową — Batalionami Chłopskimi — ruch ludowy, stał się tematem rozprawy Tadeusza Piesio. Autor zajął się konspiracyjnym SL „Roch” i BCh w pow. garwolińskim²⁰. Praca ukazała się nakładem Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie i została uzupełniona licznymi fotografiami.

Nadal owocuje publikacjami pasja dokumentacyjno-muzealna Sławomira Kordaczuka — pracownika Muzeum w Siedlcach. Po kolejnym, trzecim już bogato ilustrowanym katalogu wystawy poświęconej wojnie i okupacji²¹, w 1997 r. ukazał się tomik zawierający 100 sylwetek i fotografii żołnierzy podziemia, z którymi przeprowadził wywiady²². W 1997 r. opublikowano materiały sesji zorganizowanej 15 IX 1996 r. w Siedlcach, poświęconej XII — Podlaskiemu Okręgowi NSZ (red. Mariusz Bechta, Leszek Żebrowski)²³. Drugi tom prac poświęconych NSZ na Podlasiu ukazał się na początku 1999 r.²⁴

Słabiej prezentuje się literatura wspomnieniowa. Jedyną poważniejszą pozycją są okupacyjne wspomnienia Lucjana Dmowskiego, w okresie okupacji ucznia Siedleckiej Szkoły Mechanicznej, harcerza Szarych Szeregów, zastępy „Muszkietierów”, pseudonim „Athos”. Technika malej poligrafii zostały opublikowane także szkice Dmowskiego na temat okupacji w Siedlcach²⁵.

Nadal na plan pierwszy wysuwa się regionalistyka siedlecka. Nakładem Archiwum Państwowego w Siedlcach z okazji 450. rocznicy uzyskania przez Siedlce praw miejskich, ukazało się kilka cennych pozycji, opartych na własnych zbiorach tej placówki: Janusza Kuligowskiego, *Fotografie Siedlec z lat 1900-1944*, zawierająca 50 cennych reprodukcji²⁶, oraz Wandy Więch-Tchórzewskiej, *Plany Siedlec z lat 1878-1912*²⁷.

Archiwum wydało także skromną objętościowo, ale zawierającą ciekawe materiały *Księgę Pamiątkową* z okazji jubileuszu 45-lecia działalności. Obok przemówień okolicznościowych i nadesłanych listów gratulacyjnych, zawiera także informacje na temat zasobu archiwum i bibliografię publikacji pracowników²⁸.

¹⁹ W. Piekarski, *Obwód AK Sokołów Podlaski „Sęp-Proso” 1939-1944*, wyd. II popr., Warszawa 1997; J. Kopiński, *Konspiracja akowska i poakowska na terenie inspektoratu rejonowego „Radzyń Podlaski” w latach 1944-1956*, Biała Podlaska 1998.

²⁰ T. Piesio, *Konspiracyjny ruch ludowy w pow. garwolińskim 1939-1945*, Warszawa 1999. Razi nieco cezura 1945 r. — Garwolin został zajęty przez Armię Czerwoną w 1944 r. Nie przekonuje fakt, że SL „Roch” wyszedł z konspiracji w 1945 r.; autor śledzi powojenne, często tragiczne losy żołnierzy BCh aż po 1947 r.

²¹ S. Kordaczuk, *Spód znaku orła. Czas walki, czas nadziei*. Katalog wystawy o II wojnie światowej, trzeciej z cyklu o dziejach oręża i walk o wolność na Podlasiu, Muzeum Okręgowe w Siedlcach, Siedlce 1997.

²² S. Kordaczuk, *100 spotkań z historią. Chłopcy z tamtych dni*, Muzeum Okręgowe w Siedlcach, Siedlce 1997.

²³ *Narodowe Siły Zbrojne na Podlasiu*, t. I, *Materiały posesyjne*, red. M. Bechta, L. Żebrowski, Siedlce 1997.

²⁴ *Narodowe Siły Zbrojne na Podlasiu. W walce z systemem komunistycznym w latach 1944-1952*, t. II, red. nauk., M. Bechta, L. Żebrowski, Siedlce 1998.

²⁵ L. Dmowski, *Pod plecakiem 17 lat*, Warszawa 1998; idem, *Szkie z gniazda Sowy*, Warszawa 1998. Warto nadmienić, iż w 1999 r. w Poznaniu ukazały się wspomnienia żołnierza AK obwodu Sokołów Podlaski, Juliusza Lemke — dziś prof. leśnictwa pt.: *Było, minęło*.

²⁶ J. Kuligowski, *Fotografie Siedlec z lat 1900-1944*, (ze zbiorów Archiwum Państwowego w Siedlcach), Siedlce 1997.

²⁷ W. Więch-Tchórzewska, *Plany Siedlec 1780-1912*, Archiwum Państwowe w Siedlcach, Siedlce 1998.

²⁸ *Księga Pamiątkowa Jubileuszu 45-lecia Archiwum Państwowego w Siedlcach 1950-1995*, Siedlce 1997. Zawiera m.in.: J. Kuligowski, *Informacja i udostępnianie zasobu Archiwum Państwowego w Siedlcach*; W. Więch-Tchórzewska, *Zasób Archiwum Państwowego w Siedlcach*; K. Jastrzębska, *Archiwum historyczne byłego Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Siedlcach jako baza źródłowa do badań regionalnych*; M. Dauksza, *Działalność wydawnicza AP w Siedlcach*. Archiwum opublikowało także skromny katalog wystawy *Z przeszłości Siedlec* (5 V-31 XII 1997), Siedlce 1997.

Na uwagę zasługuje także opracowany przez niestrudzonego S. Kordaczuka *Album-kalendarz, Siedlce — obrazy z przeszłości, na lata 1997-1998*, wydany z okazji 450-lecia miasta. Zawiera ponad 100 unikatowych fotografii archiwalnych, opatrzonych bardzo dokładnymi opisami. Warto też wspomnieć o kolejnych publikacjach Aleksandra Haraburdy, dotyczących znaków poczty siedleckiej od 1815 r.²⁹

Z ciekawszych regionalistów należy odnotować dwutomowe wydawnictwo Edwarda Podnieśińskiego dotyczące dziejów Suchożebrów i okolic. Oprócz rysu historycznego zawiera głównie wypisy archiwalne. Mimo sporej liczby potknięć merytorycznych i warsztatowych (szkoda, że praca nie została przed drukiem zrecenzowana) jest to dzieło ze wszech miar godne uwagi, wnoszące wiele do regionalistyki podlaskiej³⁰.

Podobnie warta uwagi jest praca Danuty Grzegorzczak, *Dzieje Mrozów i okolic*, opublikowana przez Gminną Bibliotekę Publiczną w Mrozach w 1997 r. Zawiera rysy historyczne Kuflewa (prawa miejskie 1521 r.), Jeruzala (1533), Mrozów powstałych w 1791 r. i innych miejscowości, m.in. sąsiednich: Ceglewa, Kałuszyna, Łatowicza³¹.

Towarzystwo Przyjaciół Korczewa opublikowało ciekawą, bogato ilustrowaną pracę Adama Buszko, *Ziemia Korczewska*, poświęconą dziejom regionu i pałacu w Korczewie. Ukazały się też interesujące wspomnienia właścicielki pałacu — Renaty Ostrowskiej³². Towarzystwo Przyjaciół Miasta Kocka wydało bardzo skromną publikację na 580-lecie miasta³³. Wydaje się jednak, że w końcu XX w. odbita na kserografie, złożona bardzo niestarannie broszurka, razi anachronizmem. Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Łukowskiej zaakcentowało jubileusz swego 40-lecia opracowaniem Ryszarda Grafika, zawierającym m.in. dokumentację działalności tego zasłużonego dla ziemi łukowskiej stowarzyszenia, dodatkowo ukazał się zestaw 8 pocztówek przedstawiających Łuków dawny i współczesny³⁴.

Ukazało się także kalendarium wydarzeń w Łukowie i regionie za 1995 r., opracowane przez Zenona Wolskiego³⁵, będące kontynuacją *Kalendarium* za lata 1233-1994, opublikowanego w 1996 r.

Nadal aktywne jest środowisko węgrowskie, chociaż Towarzystwo Miłośników ziemi węgrowskiej przejawia nieco mniejszą aktywność niż w ubiegłych latach. W 1998 r. nakładem Towarzystwa Kultury Środowiska „Pogwarki węgrowskie”, działającego przy Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Augusta Cieszkowskiego ukazały się bardzo ciekawe wspomnienia Michała Czapskiego pt. *Życie towarzyskie i wszelakie życie Węgrowska. Lata 1920-1929*. W serii Biblioteki Węgrowskiej (nr 2) opublikowano książeczkę Stanisława Grądzkiego i A. Kołodziejczyka, *Węgrów — przeszłość i przyszłość miasta*, zawierającą szkic historyczny (A. Kołodziejczyk) i opracowanie dotyczące perspektyw rozwoju Węgrowska (S. Grądzki) oraz kalendarium ważniejszych wydarzeń w mieście w latach 1995-1998³⁶. Nakładem wielce zasłużonej dla Węgrowska rodziny Wangratów ukazała się w 1998 r. wierszowana *Saga rodu Wangratów 1814-1997* autorstwa Jana Kuczyńskiego, zawierająca również tablicę genealogiczną rodziny.

Należy zasygnalizować także pracę przedwcześnie zmarłego, czołowego regionalisty podlaskiego Jerzego Sroki, poświęconą dziejom miasta Brześcia i twierdzy brzeskiej³⁷. W okresie międzywojennym była to stolica woj. poleskiego, dziś znajduje się w granicach Białorusi,

²⁹ A. Haraburda, *Poczta w Siedlcach 1815-1946. Próba inwentaryzacji znaków pocztowych*, wyd. II, Siedlce 1996; idem, *Poczta w Siedlcach 1817-1997. Próba inwentaryzacji znaków pocztowych*, Siedlce 1998.

³⁰ E. Podnieśiński, *Strony rodzinne. Suchożebrzy i okolice*, cz. I-II, Suchożebrzy 1997.

³¹ D. Grzegorzczak, *Dzieje Mrozów i okolic*, Mrozy 1997.

³² A. Buszko, *Ziemia Korczewska*, Korczew 1997; R. Ostrowska, *Mój dom*, Siedlce 1998.

³³ Kock. *580 lat miasta. Wybrane karty z historii*, oprac. M. Jesionowski, M. Futera, Kock 1997.

³⁴ R. Grafik, *40 lat Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Łukowskiej*, Łuków 1998; *Łuków dawniej i dziś (pocztówki)*, Łuków 1998.

³⁵ Z. Wolski, *Łuków i Ziemia Łukowska, Kalendarium 1995*, Łuków 1998.

³⁶ S. Grądzki, A. Kołodziejczyk, *Węgrów — przeszłość i przyszłość miasta*, Węgrów 1998, ss. 88 + 16 fot. kolorowych.

³⁷ J. Sroka, *Brześć nad Bugiem. Dzieje miasta i twierdzy*, Biała Podlaska 1997.

jednak oczywiste związki miasta z Podlasiem nakazują wspomnieć o tej cennej publikacji. Autor omówił dzieje miasta, twierdzy oraz ciężkie walki o twierdzę w 1939 r. Walory merytoryczne podnosi bogata, w większości publikowana po raz pierwszy dokumentacja fotograficzna.

Wspólnym przedsięwzięciem wydawniczym Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego i Ludowego Towarzystwa Naukowo-Kulturalnego jest zapoczątkowana w 1996 r. seria wydawnicza *Kultura Ludowa Mazowska i Podlasia*. Dotychczas ukazały się 3 tomy, a w druku znajduje się czwarty. Opublikowano w nich cały szereg rozpraw na temat etnografii, religioznawstwa i historii Podlasia³⁸. Redaktorami serii są: A. Stawarz — dyrektor Muzeum Niepodległości w Warszawie, i A. Kołodziejczyk.

Pewien niedosyt budzi praca poświęcona biografistycie Podlasia — *Intelektualiści rodem z Podlasia* pod red. I. Sekuły. Zawiera życiorysy 22 ludzi nauki i kultury urodzonych na Podlasiu, począwszy od Jacka Jezierskiego (1722-1805), skończywszy na ks. Stanisławie Kamińskim (1919-1986)³⁹. Wątpliwości rodzą się nie tylko odnośnie doboru nazwisk — wśród których przeważają filozofowie — lecz także kryterium urodzenia. Wprawdzie we wstępie redaktor wyraża nadzieję, że jest to pierwszy tom z cyklu *Wielcy ludzie z Podlasia*, lecz natychmiast nasuwa się myśl o nader subiektywnym doborze życiorysów „wielkich” z Podlasia. Nie ma przykładowo Piotra z Goniądza (ok. 1530-1573), czołowego działacza i pisarza arianizmu; Tomasza Świąckiego (1774-1837), urodzonego w Kostkach pod Węgrowem, autora znanych prac historycznych, w tym *Opisu starożytnej Polski* (t. I-II Warszawa 1816, wyd. II Warszawa 1828); Franciszka Węzyka (1785-1862), urodzonego w Witulinie, dramaturga i powieściopisarza, teoretyka dramatu; Józefa Łoskiego (1827-1885), urodzonego w Kostomłotach, autora licznych prac historycznych, zwłaszcza odnoszących się do epoki Jana III Sobieskiego. Brakuje biskupa lubelskiego Franciszka Jaczewskiego (1852-1914), urodzonego w Górkach Grubakach pod Korytnicą (Węgrowską), Tymoteusza Łuniewskiego (1847-1905), znanego działacza i pisarza rolniczego, archeologa i publicysty, druha serdecznego Zygmunta Glogera, i wielu innych, niewątpliwie wybitnych intelektualistów. Tymczasem — w odniesieniu do kilku zaprezentowanych w tomie sylwetek — ich związki z Podlasiem kończą się w zasadzie na miejscu urodzenia i spędzonym tamże dzieciństwie. A gdzie nota choćby o Józefie Ignacym (1812-1887) i Kajetanie (1827-1896) Kraszewskich, urodzonych wprawdzie odpowiednio w Warszawie i Dolhem (Grodzińszczyzna), ale związanych twórczością i życiem (Kajetan — właściciel Romanowa) z Podlasiem. Na marginesie tych uwag wydaje się konieczne rychle opracowanie *Podlaskiego słownika biograficznego*, ewentualnie *Siedleckiego słownika biograficznego*, z czytelnymi kryteriami doboru życiorysów⁴⁰.

Historiografię oświaty i szkolnictwa reprezentuje w pierwszej kolejności doskonała, oparta na bogatej dokumentacji źródłowej rozprawa Jerzego Flisińskiego *Szkoły bialskie w XVII-XX wieku*⁴¹. Jest to monografia I Liceum Ogólnokształcącego im. J. I. Kraszewskiego,

³⁸ *Kultura ludowa Mazowska i Podlasia. Studia i materiały*, t. I, Warszawa 1996, t. II, Warszawa 1997, t. III, Warszawa 1999. Zawiera m.in. t. I: M. Orlewicz, *Dawne i współczesne zwyczaje rodzinne wsi okolic Kolbieli*; J. Koszutska, *Ubiór drobnoszlachecki na Podlasiu*; t. II: J. Cabaj, *Unicy na południowym Podlasiu w latach 1864-1905*; A. Kołodziejczyk, *Obrzędy pogrzebowe i kult zmarłych Tatarów litewsko-polskich na południowym Podlasiu (1679-1915)*; I. Biadoń, *Tradycje i twórczość ludowa gminy Kolbiel*; A. Milewska-Młynik, *Wielni królestwo Dominiki Bujuńskiej*; H. Kozicka, *Poeci regionalni województwa siedleckiego*; J. Ziemiński, *Z badań nad higieną wsi podlaskiej końca lat osiemdziesiątych XX w.*; U. Terlikowska, *Dwór w pamięci historycznej wśród ludności miejscowej w Korczewie*; t. III: *Korespondencja przyjaciół. Listy Zygmunta Glogera do Tymoteusza Łuniewskiego z lat 1879-1904*, oprac. A. Kołodziejczyk. Por. recenzje: J. M. Cygan, „Podlaski Kwartalnik Kulturalny”, 1998, nr 1; idem, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego”, nr 12, 1998; P. Popiel, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego”, nr 30, 1998.

³⁹ *Intelektualiści rodem z Podlasia*, pod red. I. Sekuły, Siedlce 1997. Ukazał się także oddzielny przedruk artykułu o profesorze Ignacym Chrzanowskim: H. Kaczorowski, *Z Podlasia na katedrę Uniwersytetu Jagiellońskiego. Rzecz o...*, Siedlce 1997.

⁴⁰ Prace przygotowawcze już zostały podjęte. Planowane jest opracowanie *Siedleckiego słownika biograficznego* jako wspólnego wydawnictwa IH AP i AP w Siedlcach.

⁴¹ J. Flisiński, *Szkoły bialskie w XVII-XX wieku. Monografia I Liceum Ogólnokształcącego im. J. I. Kraszewskiego*, Biała

którego poprzędkiem była słynna Akademia Bialska (1628-1773). O dogłębnosci badań świadczy wykaz źródeł (12 archiwów, zbiory rękopiśmienne 3 bibliotek, kilkadziesiąt wydawnictw źródeł drukowanych). Z okazji 75-lecia Leszek Koper opracował monografię Liceum Ogólnokształcącego im. B. Prusa w Siedlcach⁴². Zawarł w niej rys historyczny szkoły, zestawienia wychowawców i wychowanków, sięgnął do archiwaliów szkolnych. W 80. rocznicę istnienia Liceum Ogólnokształcącego im. A. Mickiewicza w Węgrowie, we wrześniu 1998 r. odbył się zjazd absolwentów. Z tej okazji ukazało się wydawnictwo zawierające kalendarium dziejów szkoły, zestawienia nazwisk pracowników i uczniów, wspomnienia. Warto też wymienić nieco starszą (wyd. 1996), opracowaną przez prof. Albina Kopruckowniaka monografię LO w Milanowie, przygotowaną z okazji 50-lecia tej placówki⁴³.

Słabiej w stosunku do dziejów oświaty i szkolnictwa prezentuje się historiografia Kościoła. W 1996 r. ukazała się praca Jana Lewandowskiego, poświęcona polityce rosyjskiej wobec unitów podlaskich w latach 1772-1875⁴⁴. Wiele miejsca unitom Podlasia poświęciła Florentyna Rzemieniuk w monografii o unitach w Rzeczypospolitej od 1596 po 1946 r.⁴⁵ Opublikowano także kilka monografii parafialnych. Tadeusz Pulcyn opracował Kostomłoty — jedyną w Polsce parafię neounicką⁴⁶. Ks. Stanisław Byczyński przedstawił zarysy dziejów parafii Krześlin i Mordy⁴⁷, Zbigniew Todorski parafii w Kotuniu⁴⁸, a Dariusz Kazun — w Platerowie⁴⁹.

Na swego badacza nadal oczekują dzieje diecezji podlaskiej, gdyż praca ks. Piotra Aleksandrowicza (wyd. 1971) w wielu płaszczyznach pozostała daleko w tyle za nowymi ustaleniami nauki historycznej; na pełne opracowanie oczekuje też Zgromadzenie Księży Komunistów, szczególnie aktywne na Podlasiu w XVIII-XIX w. W 1996 r. minęła 200-rocznica śmierci biskupa łuckiego Adama Naruszewicza, urzędującego w Janowie Podlaskim i tam pochowanego, a temu wybitnemu przedstawicielowi myśli oświeceniowej, autorowi dzieł historycznych nie poświęcono rocznicowego wydawnictwa.

Dzieje ochotniczych straży pożarnych reprezentuje rozprawka Beaty Nowosielskiej na temat pedagogicznych aspektów działalności OSP w Kotuniu (Kotuń 1998, ss. 60). Warto przypomnieć także opublikowane w 1996 r. pamiętniki Apolinarego Hartglassa, jednego z bardziej znanych polityków żydowskich w Polsce międzywojennej, urodzonego w 1883 r. w Białej Podlaskiej, posła na Sejm RP w latach 1919-1930, później — aż do śmierci w 1953 r. w Izraelu — czołowego działacza syjonistycznego⁵⁰. Są to wspomnienia frajujące, nawiązujące m.in. do lat dzieciństwa i wieku młodzieńczego spędzonych w Białej. Należy nadmienić, iż ukazał się nowy, obszerny przewodnik po Podlasiu⁵¹.

Podlaska 1998 (nr 1 serii „Rocznika Bialskopodlaskiego”).

⁴² L. Koper, *75 lat I Liceum Ogólnokształcącego im. B. Prusa w Siedlcach 1923-1998*, Siedlce 1998.

⁴³ A. Kopruckowniak, *Liceum Ogólnokształcące w Milanowie 1945-1995*, Lublin-Milanów 1996. Por. rec. w „Roczniku Bialskopodlaskim”, t. IV, 1996 (T. Demidowicz).

⁴⁴ J. Lewandowski, *Na pograniczu. Polityka władz państwowych wobec unitów Podlasia i Chełmszczyzny 1772-1875*, Lublin 1996. Rec. „Rocznik Bialskopodlaski”, t. V, 1997 (D. Tarasiuk).

⁴⁵ F. Rzemieniuk, *Unicy Polscy 1596-1946*, Siedlce 1998.

⁴⁶ T. Pulcyn, *Kostomłoty. Dzieje jedynej w Polsce neounickiej parafii i sanktuarium unitów podlaskich według opowiadania ojca Romana Piętki, marianina*, Warszawa-Lublin-Kostomłoty 1998.

⁴⁷ S. Byczyński, *Zarys historii parafii Krześlin*, Siedlce 1998; idem, *Zarys historii parafii Mordy*, Siedlce 1998.

⁴⁸ Z. Todorski, *75 lat Parafii Rzymsko-Katolickiej p. w. Św. Antoniego Padewskiego w Kotuniu 1922-1997*, Kotuń 1997.

⁴⁹ D. Kazun, *Z dziejów parafii i kościoła p. w. Podwyższenia Krzyża Św. w Platerowie (Pamiętka Złotego Jubileuszu Parafii 1947-1997)*, Siedlce 1998.

⁵⁰ A. Hartglas, *Na pograniczu dwóch światów*, wstęp i oprac. J. Żyndul, Warszawa 1996.

⁵¹ *Podlasie. Przewodnik*, Warszawa 1997.

Na zakończenie kilka zdań o periodykach. Ukazał się 6 numer „Szcziców Podlaskich”, zawierający wiele cennych artykułów i przyczynków⁵², a 7 numer znajduje się w druku⁵³. Archiwum w Siedlcach opublikowało 10 numer „Prac Archiwalno-Konserwatorskich na Terenie Województwa Siedleckiego”, poświęcony w całości problematyce Siedlec⁵⁴ (po reformie administracyjnej trzeba zmienić tytuł — najlepiej na „Siedleckie Prace Archiwalno-Konserwatorskie”). Nadal znakomicie rozwija się „Rocznik Białkopodlaski” — ukazały się tomy: IV (1996), V (1997) i VI (1998), zawierające wiele cennych rozpraw, materiałów i recenzji⁵⁵. Coraz ciekawsze artykuły i materiały historyczne publikuje „Podlaski Kwartalnik Kulturalny” w Białej (red. nac. Grzegorz Michałowski). Ukazał się 9 numer „Zeszytów Stoczkowskich”, poświęcony uroczystościom patriotyczno-religijnym w Stoczku⁵⁶. Kontynuowany jest także „Rocznik Mińska Mazowieckiego”. Wydrukowano już IV tom tego coraz poważniej prezentującego się periodyku.

Kończąc przegląd — skrótowny z konieczności — nowych podlasiaków, wypada wskazać na szereg niedostatków historiografii. Nadal źle prezentuje się stan badań nad średniowieczem i czasami nowożytnymi. Liczne „białe plamy” dotyczą lat 1914-1918 i Polski Ludowej, zwłaszcza okresu lat 1944-1956. Mimo pozorowanej obfitości wydawnictw poruszających problematykę okresu okupacji niemieckiej lat 1939-1944, brakuje nadal monografii kilku obwodów ZWZ-AK (Łuków, Mińsk Maz. Radzyń Podlaski, Siedlce, Węgrów), słabo prezentuje się stan badań nad innymi organizacjami konspiracyjnymi. Pilna staje się potrzeba opracowania nowej monografii diecezji, kilku miast — dziś znów powiatowych. Należałoby pomyśleć o edycji źródeł do dziejów Podlasia, za mało jest wspomnień, monografii parafii, szkół, straży pożarnych, organizacji społecznych i politycznych. Na pierwszy plan wysuwają się badania nad dziejami wojskowości, a w ich tle giną dzieje społeczno-gospodarcze, np. ziemiaństwa podlaskiego.

Wydaje się także, iż dominujące ośrodki — Instytut Historii Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Archiwum, Biblioteka i Muzeum w Siedlcach oraz Biblioteka w Białej — winny podjąć ściślejszą współpracę wzajemną oraz z towarzystwami regionalnymi. Pracę z towarzystwami prowadzi przede wszystkim Instytut Historii, organizując liczne sesje naukowe z udziałem regionalistów podlaskich. Nieodzowne jest też pozyskiwanie do współpracy nauczycieli.

Arkadiusz Kołodziejczyk

⁵² M.in. S. Trochimiak, *Siedlecka straż ogniowa 1877-1997*; S. Kordaczuk, *Z siedleckiej księgi peowiaków*; E. Kopówka, *Siedleckie kirkuty*; J. C. Malinowski, *Działalność Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość” w Obwodzie Siedlce*; S. Batok, *Zbrodnie UBP i MO w Siedlcach i Starej Wsi 1945-1946*.

⁵³ Najcenniejsze rozprawy: J. Warmiński, *Dzieje miasta Białej na Podlasiu w powstaniu listopadowym*; T. Demidowicz, *Proces lokacji miasta Łosic na prawie magdeburskim w XVI w.*; S. Kordaczuk, *Z siedleckiej księgi peowiaków*, cz. II; A. Kołodziejczyk, *Maria Holder-Eggerowa (1875-1941). Z dziejów obozu narodowego na Podlasiu*; J. M. Cygan, *Jacek Jezierski (1722-1805)*.

⁵⁴ M.in. U. Głowacka-Maksymiuk, *Właściciele Siedlec. Pruszyńscy, Siedleccy, Olędzcy, Czartoryscy*; W. Więch-Tchórzewska, *Źródła do dziejów Siedlec*; G. Welik, *Akta siedleckiej policji w AP Siedlce jako źródło do dziejów miasta*.

⁵⁵ T. IV, m.in.: T. Demidowicz, *Janów Podlaski. Staropolskie miasto — rezydencja biskupów łuckich w XV-XVIII wieku*; J. Flisiński, *Dawne miasteczka podlaskie: Piszczac, Rossosz i Wisznice*, oraz kilka artykułów dotyczących kwestii unickiej. T. V, m.in.: T. Kempa, *Poparcie magnaterii litewskiej i ruskiej dla unii brzeskiej*; J. Flisiński, *Starostwo bialskie w XVI wieku*; M. Wagner, *Działania wojenne na Podlasiu w latach wojny północnej (1702-1706)*; S. Jarmuł, *Wojskowe i policyjne siły okupacyjne w północnej części dystryktu lubelskiego w latach 1939-1944*; A. Kołodziejczyk, *Dwa XIX-wieczne testamenty tatarskie z Podlasia*. T. VI, m.in.: E. Gajewicz, *Zarys dziejów Siemiatycz*, J. Warmiński, *Biała na Podlasiu. Obsada personalna najważniejszych stanowisk administracji cywilnej w latach 1916-1866*; kilka artykułów dotyczących lat okupacji niemieckiej 1939-1944.

⁵⁶ *Uroczystości patriotyczno-religijne i rocznicowe w Stoczku Łukowskim w XX wieku*, oprac. J. Filipczuk, „Zeszyty Stoczkowskie” 1998 nr 9.